

Српски као дипломатски језик на угарском двору XV века (на примеру писма Стефана Баторија Али-бегу Михалоглуу)

ВЛАДИМИР Р. ПОЛОМАЦ*

Катедра за српски језик, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, Универзитет у Крагујевцу, Јована Цвијића бб, SRB-34000 Крагујевац, Србија

Received: 25 April 2021 • Accepted: 2 June 2021

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

САЖЕТАК

У раду је са филолошке стране истражено писмо Стефана V Баторија, дворског судије и трансилванијског војводе из времена угарског краља Матије Корвина, упућено из Будима 1. маја 1483. године турском војном заповеднику и смедеревском санџак-бегу Али-бегу Михалоглуу. Баторијево писмо представља једно од ретких сведочанстава употребе српског језика и ћирилице у дипломатској преписци коју су угарски краљеви и њихови магнати размењивали са турским султанима и њиховим званичницима током XV и XVI века.

Писмо представља део шире несачуване дипломатске преписке на српском језику у којој су решавани спорови између Угарске и Турске након пропасти мировних преговора 1478. године. Поред новог издања Баторијевог писма у оригиналној графичкој, у раду су истражене и његове најважније правописне и језичке одлике, увек у контексту употребе српског као дипломатског језика у преписци угарског двора са турским султанима и војним званичницима, као и у ширем контексту односа српске канцеларије на угарском двору са пословноправном писменошћу Српске деспотовине.

У раду је показано како се Баторијево писмо по правописним и језичким одликама значајно разликује од писма краља Матије Корвина упућеног султану Бајазиту II 1487. године, са којим је било повезивано у досадашњим истраживањима. Преовлађујућом употребом ресавског правописа Баторијево писмо се разликује и од других писама насталих на угарском тлу током друге половине XV и прве половине XVI века, а приближава правопису писама султаније Маре Бранковић и световним писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића из друге половине XV века.

* Corresponding author: E-mail: v.polomac@filum.kg.ac.rs

С друге стране, истраживање је потврдило почетну хипотезу да је језик Баторијевог писма близак језику писама деспота Вука Гргуревића упућених између 1482. и 1483. године султану Бајазиту II и Али-бегу Михалоглуу. У обе групе писама употребљава се српски језик изграђен на основи југоисточног српског дијалекта XV века из кога су се развили савремени косовско-ресавски и призренско-јужноморавски говори. Језик Баторијевог писма и језик писама деспота Вука Гргуревића показују како је померање политичких активности преосталог српског племства на територију Угарске након пада Српске деспотовине омогућило да језик њене пословноправне писмености настави живот у новом окружењу и у новој (дипломатској) функцији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Стефан V Батори, Али-бег Михалоглуу, краљ Матија Корвин, српски језик, дипломатски језик, ћирилица, Угарска, XV век

1.

О употреби српског као дипломатског језика на угарском двору током XV века сведоче нам до данас сачувани малобројни документи из времена Жигмунда Луксембуршког упућени румунским манастирима Тисмени и Водици (уп. ВЕСЕЛИНОВИЋ 2009: 183, ISAILOVIĆ–KRSTIĆ 2015: 190), два оригинална писма краља Матије Корвина, прво упућено 1465. године фратру Александру у Дубровник (уп. ПОЛОМАЦ 2018а), друго 1487. године турском султану Бајазиту II (уп. РАДОЧИЋ 1953–1954: 363–364), као и писмо Корвиновог дворског судије и ердељског војводе Стефана Баторија¹ упућено 1. маја 1483. године турском војном заповеднику и смедеревском санџак-бегу Али-бегу Михалоглуу² (уп. РАДОЧИЋ 1953–1954: 362–363, МИТРОВИЋ 2006: 76–78). О наставку ове праксе у XVI веку сведоче нам такође малобројни сачувани документи: писмо дунавског капетана Мустафе капетану острогошком Петру (уп. MIKLOSICH 1858: 552–553, СТОЈАНОВИЋ 1934: 483–484), писмо угарског великаша Томаша Надаждија Мурат-бегу, османском намеснику Клиса из 1539. године (уп. ISAILOVIĆ–KRSTIĆ 2015: 192), мировни уговор између Угарске и Турске закључен 1519. године (уп. ISAILOVIĆ–KRSTIĆ 2015: 193–194), као и три писма угарског краља Јована Запоље издата 1537. године у Великом Вараду (данашњој Орадеи, мађ. *Nagyvárad* у Румунији): два писма смедеревском санџак-бегу Мехмеду Јахијапашићу и једно писмо Ферхату, Мехмед-беговом заменику (уп. ПОЛОМАЦ 2020). Наведеним документима неопходно је придружити и писма која је из Угарске у име краља Матије Корвина турском султану Бајазиту II и његовом војном заповеднику Али-бегу Михалоглуу слао српски деспот Вук Гргуревић (у фолклорној традицији познатији као Змај-Огњени Вук) у склопу мировних преговора који су 1482. и 1483. године вођени између краља Матије Корвина и султана Бајазита II (уп. РАДОЧИЋ 1953–1954: 353–355, МИТРОВИЋ 2006: 76–78). На садржинску везу писама деспота Вука Гргуревића и писма Стефана Баторија Али-бегу Михалоглуу већ је указано у нашој историографији (уп. МИТРОВИЋ 2006: 76–78). Бавећи се детаљније писми-

¹ Детаљније о Стефану Баторију (мађ. *Ecsedi Bátori István*) в. HORVÁTH–NEUMANN 2012.

² О Али-бегу Михалоглуу (тур. *Mihaloglu Ali Bey*) детаљније в. ЗИРОВЕВИЋ 1971.

ма деспота Вука Гргуревића са аспекта историјске дијалектологије учили смо и одређене језичке сличности са Баторијевим писмом (уп. Поломац 2021: 144), што нас је подстакло да му посветимо подробнију пажњу у посебном раду.

Баторијево писмо до сада није било предмет посебних филолошких истраживања. Уз издање текста писма Н. Радојчић најпре напомиње како је писар знао понешто тадашњи српски књижевни језик „и чак је располагао и мрвицама знања о правописној реформи Константина Филозофа Косничкога” (Радољчић 1953–1954: 357), затим истиче како је право чудо како су „ученошћу несумњиво неоптерећени српски писари” Корвиновог писма Бајазиту II и Баторијевог писма Али-бегу Михалоглуу „успели да веома сложена и јако деликатна питања одену у подесну форму”, да би се на крају запитао није ли тај писар могао бити поп Јован, покписар деспота Вука Гргуревића (уп. Радољчић 1953–1954: 361).³ На Корвиново писмо Бајазиту II и Баторијево писмо Али-бегу Михалоглуу осврнуо се још само П. Ђорђевић кратком белешком о графици и језику првога писма: „У графици има њ и њ, а нема њ. Преовлађује екавски изговор, поред неколико икавизама” (Ђорђевић 1991: 171). О графици и језику Баторијевог писма Ђорђевић не говори директно, већ само упућује на Корвиново писмо Бајазиту II: „Графика је углавном као у претходном писму, а такође и језик” (Ђорђевић 1991: 171).

Основни циљ нашег рада представља покушај да се Баторијево писмо Али-бегу Михалоглуу детаљније сагледа са правописне и језичке стране у контексту досадашњих сазнања о употреби српског језика и ћирилице у дипломатској преписци угарског двора са турским султанима и војним званичницима током XV и XVI века (према Поломац 2020, Поломац 2021), али и у ширем контексту односа српске канцеларије на угарском двору са пословно-правном писменошћу Српске деспотовине (према Поломац 2016) и Портине српске канцеларије (према Лутовац Казновац 2019).

2.

Баторијево писмо у оригиналној графици приређено је на основу фотографије која се налази у Архиву САНУ под сигнатуром 10070–5. У питању је иста фотографија на основу које је Н. Радојчић приредио своје издање, напоменувши притом како „су писма велика, а формат фотографија мали, то их није било лако прочитати и преписати” (Радољчић 1953–1954: 355).⁴ Будући да смо располагали Радојчићевим издањем, недовољно добар квалитет фотографије писма није нам стварао превише тешкоћа приликом рашчитавања, али нас је онемогућио да фотографију приложимо у раду заједно са текстом у оригиналној графици.

³ На попа Јована као вероватног писара Вукових писама упућује и К. Митровић истичући како је Вуков покписар „морао бити учен и упућен у тајне дипломатије” (Митровић 2006: 78).

⁴ Н. Радојчић нас такође обавештава да се оригинали Корвиновог и Баторијевог писма чувају у Серају у Цариграду, као и да је њихове фотографије добио љубазношћу немачког турколога Ф. Бабингера (Радољчић 1953–1954: 355). Приликом посете Топкапи палати у Истанбулу (у новембру 2019. године) обавештени смо да се тамо данас налази само турска копија писма деспота Вука Гргуревића Али-бегу Михалоглуу, али не и српска писма деспота Вука Гргуревића, краља Матије Корвина и Стефана Баторија.

Текст писма у оригиналној графици према нашем читању:⁵

† БАТѦ ИЩВА · и WDVA БИРЬ · СВѦЛОСТИ КРАЛІЕВЕН · и воеѡа АРДЕЛКИ · ОУЗМОЖНОМ · ВЪСЪКЕ ЧЪТИ
 ПОЧЪТЕНЕ ДЪНОМ · БРАТОУ МИ |2 ЛЮБИМОМЪ · АЛИ ВЪГОУ МИХѦВЪГОВИКУ · ВОЕВОДЪ СЛАВНОМ ·
 МНОГОЛЮБОВНО ПОКЛОНЕНІЕ · ПАКИ ДА ЗНА ГІПТВО ТИ · КАКО ПРИМИСМО · ЛИСТЕ ЦЮ МИ |3 БЪШЕ ТВОЕ
 БРАТЪВО ВЪПИСАЛО ПО ПОП ІВАНЪ · ПРЪМА НАШІ ЛІ · ЦЮ СМО МИ ВІ ПИСАЛИ ТВОМОУ БРАТСТВЪСКРОЗЪ
 МИРЬ · и МИ ЛІТЕ ВАШЕ КАЗАСМ |4 СИЛНОМ ГІНЪ НАШЕМ СВѦТЛОТИ КРАЛІЕВОИ · и СВѦТЛОТЬ КРАЛІЕВА
 ДОВРЪ РАЗАБРА ЛІТЕ ВАШЕ, КАКО ВИ ПИШЕТЕ · ДА Е БИЛО ЗА ВРЪМЕНА |5 СИЛНОГА, и ПОКОИНОГА
 СОУЛТА МЕХЕМЕ БЕГА · НЕКОЛИКО КРА ЗА МІ и ЗА ПРІАТЕЛТВО · ПОКЛИСАРИ НАШЕГА СИЛНОГА и СТЛОГА
 КРАЛІА · |6 К ЦАРОУ НА ПОРТЪ ДОХОДИЛИ · и ОУТЪКМИЛИ Ш НЕГОВЪМЪ ЦРТВОМЪ · КАКО ДА БИ СЕ
 ГРА ЗАСЛОНЬ ЦЮ ІЕ С ОНЕН СТРАНЕ ОУЗЕТЪ ВЪ ВАСЬ · ДА |7 СЕ РАЗВИЕ · и ТАКОИ ПРАВІТЕ ДА Е ТОИ БИЛО
 С КРАЛІЕВЕ СТРАНЕ ВЕКІАНО ПРЪ ЦРВЕ Поклисарь · и ОУ КЛЕТОВНЕ ЛИСТЕ ЗАПИСАНО · |8 КОИ СОУ ЛІТИ
 МЕГЮ ЦРЕМЪ и КРАЛІЕ ЗАПИСАНИ · и ПѦ ТАКОИ ГОВОРІТЕ · ДА ІЕ ТО С КРАЛІЕВЕ СТРАНЕ НЕСЪВРЪШЕНО ·
 и ДА СЕ ЗАТО МІ РА|9СКИНЪ · и МИ ТОИ ОУЗНАМО и РАЗОУМЕСМО · ДА НЕ ЗАТОИ МІ РАСКИНОУ · НЕГО Е
 БИЛА СВѦТЛО КРАЛІЕВА ГОТОВА и ПРИПРАВНА СЪСВЪ |10 ДА ГРА ЗАСЛО РАЗВИЕ · и СВЕ СВОЕ ВЪВЕГОВАНІЕ
 ДА СЪВРЪШИ · ДА ДА ЗНАШЬ · КАКО Е ЗА ВВАИ ОУЗРЪ МІ РАСКИНЪ · КѦ НАИПОСЛЪ и ДОЛЦИ ПЕ|11 ТЪРЬ
 ХОДИ К ЦРВЕ СВѦЛОТИ · ТѦ и ПОКОИНИ СОУЛТА МЕМЕ БЕГЪ ВЪШЕ ИСКѦ КАКО ДА БИ НЕГОВА ВОИСКА КѦ
 ІЕ БИЛО НИЕМЪ ДРАГО ДА |12 ХОДИ СКРОЗЪ ЗЕМЛЮ и ГІПТВО СВѦЛОСТИ КРАЛІЕВІЕ · С ВОЛО КРАЛІЕВЪ, или
 и БЕЗ ВОЛЕ · ТОМОУИ СВѦЛО КРАЛІЕВА НЕ ХТЪ · ЕРЕ ТОИ НЕ БЕ|13 ШЕ ГОВОРЕНО ОУ ПРЪВО ГОВОРЪ · ЦЮ ПРЕ
 БЕШЕ СРЕГЧЕНЬ МІ и ПОТЪРГЧЕНЬ · и ТОИ ЗНАИ ЕРЕ ЗА ТАИ ОУЗРЪ МІ РАСКИДЕ · ДА ЗА СВЕ ЗА ТОИ НИЩА
 НЕ |14 МАНЕ · и ВЩЬ АКО ІЕ ВОЛѦ ВЕЛИКОГА ЦРА СѦШНЕГА · ОУЧІНИИ МІ и ДОБРО ПРІАТЕЛТВО З ГОСПО
 ДІНО НАШІ КРАЛІЕМЪ · КАКО ІЕ НАРОУЧЕНО ВТОУ · |15 ДА ЗА ТОИ НЕ ИМАИ СЪМНО НИЕДНЪ МОИ БРАТЕ
 · и ДА ЗНАШЬ КАКО НѦ и ТИ САМЪ НАРЪЧЮЕШЬ, ЕРЕ СМО ВЕЛИКО ВРЪМЕ ВЪ КРАЛІЕВЕ СТРАНЕ НА СЕ|16 БЕ
 ПРІИМІ · ДА НЕКА ЗНАШЬ ДА ТЕ ЧІННО ИСТИННА и СТАНОВИТА · АКО ВЕЛИКИ ЦРЬ ВАШЬ СЪ ВНЕ НАРЕ
 ГЧЕНІЕМЪ · КАКО ІЕ БИЛЪ ГІПНЬ КРАЛЬ |17 С НЕГОВЕ ВЩЕ · и ОУСХОКІЕ МІ и ПРИАТЕЛТВО · и КРАЛІЕВА
 Е СВѦТЛО ГОТОВА, К ОНОМЪИ ПРЪВОМОУ НАРЕГЧЕНІЮ · ЦЮ СЕ ІЕ ПРЪВО ЗАПИСАЛО |18 и НАРЕДИЛО · ХОКІЕ СЕ
 ТВРЪДО ДРЪЖѦ · АКО КІЕ и ЦРЬ ДРЪЖАТИ, и ВНОИ ИСПЛЪНИТИ · ТАКОИ ДА БОУДЕ МЕГЮ НАМИ МИРЬ и
 ИСТИ|19НО ПРИАТЕЛТВО · А ЦЮ МИ ПИШЕШЬ ЗА ЛЮДИ · КОИ СОУ ПРЪШЛИ С ВАШЕ СТРАНЕ К НАМЪ, ДА
 ИХЪ ВПЕТЬ ВРАТИМО · ЗА ТОИ СВѦТЛО КРА|20 ЛІЕВА ХОКІЕ І ПОУСТІТИ · АКО КІЕ ТВОИ ГІНЪ ЦРЬ ПОУСТІ
 ТИ ЛЮДИ, КОИ СОУ ІС КРАЛІЕВА ВРЕѦ ВЪВЕДЕНИ · АКО ЛИ БИ ЦРЬ НЕ ХОТЕЛЪ · |21 КАКО БИ ТОИ ПОУЧЕНО
 БИЛО ЗА СВѦТЛО КРАЛІЕВОУ · ДА АКО ХОКІЕ ЦРЬ ПОУСТІТИ КОИ ХОТЕ СВОИ ВОЛО ДОНТИ К НѦ · ХОКІЕ и
 ГІНЪ |22 КРАЛЬ РАДО ПОУСТІ · КОИ ХОТЕ СВОИ ВОЛО ПОНТИ К ВАМЪ · ЗА ТОИ АКО КІЕ ПРИСТАТИ ТВОИ
 ГІПНЬ ЦРЬ · НАРЕДИ СЪ ЦРЕМЪ ДА ПО|23 СІЕМО ТЕ СЛОВОНЕ, КРАЛІЕВЪ ПОКЛИСАРЪ · и ДА ПОШЛІЕ ЛЮДИ
 ОУ СМЪРЕВО ОУ ТАЛЕТВО · КѦ ТАКОИ ОУЧІНИТЕ · ХОКІЕ ГІПНЬ |24 КРАЛЬ ТЪИ ЧАСЪ ПОУСТІТИ НА ПОРТОУ
 СВОГА ПОКЛИСАРА · ДА СЕ ОУЧІНИ ИЗНОВА МІ и ПРІАТЕЛТВО · и ДА СЕ ПОТВРЪДИ · |25 ЗАТОИ НАГИ
 ТВОЕ БРАТЪВО ВОЛЮ ЦРВЕВЪ · ЦЮ КІЕ С НАМИ ОУЧІНИТИ · и НАМЪ ВЪПИШИ ДА ЗНАМО, АКО НѦ ТРЕВОУІЕ ЗА
 ТАИ |26 МІ и ПРІАТЕЛТВО МЕГЮ ДВА ГІПРА СТОАТИ · КОИ СЕ МІ ЗА ВВА ГІПРА ВІ КОРИСТЪНЬ, и ПОУЧЕНЬ
 · и БЪ ТЕ ДРЪЖИ |27 ОУ ГІПТВОУ ЗЪАВА и ВЕСЕЛА · ПИСАНА НА БДИИ МЕСЕЦА МІѦ Ѧ

⁵ Текст је приређен према следећим начелима: а) скраћенице и надредна слова донети су према оригиналу, б) задржана је оригинална интерпункција (тачка и запета), при чему је тачка донета на средини реда и одвојена белином од претходне речи, в) нису преношена савремена правописна правила о употреби великог слова, г) изостављени су надредни акценатски знаци, д) нови ред је означен вертикалном цртом поред које је у експоненту број реда.

Радојчићево издање обавештава нас како је поред основног текста писма постојао и кра-так текст на полеђини: ОУзможном(Ѧ) и вьсакѣ хвалѣ и почтѣне чѣсти до(ст)оинном(Ѧ) · аливег(Ѧ) миѡалвеговик(Ѧ) воево(д) славном(Ѧ) · и на(м) братѦ и прїатѣлю. У нашем издању овај текст изостаје будући да у Архиву САНУ није сачуван снимак полеђине писма. Наша читања се у неколико примера разликују од Радојчићевих: према воево(д)а 1, вьсѣке 1, до(с)оинном(Ѧ) 1, нѣговѣмъ 6, несѣвршено 8, сѣврши 10, раскиноу(т) 10, говор(Ѧ) 13, ере 13, г(с)пнѣ 16, сѦ 20, свѡ(м) 21, 22, ити 22, у нашем издању воеѡа 1, вьсѣке 1, дѡинномъ 1, неговѣмъ 6, несѣвршено 8, сѣврши 10, раскинѦ 10, говорѦ 13, ере 13, гѣнѣ 16, соу 20, своѡ 21, 22, поити 22. У неколико примера другачије смо поступали према састављеном и растављеном писању речи: према тако и 7, нехѣтѣ 12, ономѦ и 17, аколи 20, нехѡтеѣ 20, у нашем издању такои 7, не хѣтѣ 12, ономѡи 17, ако ли 20, не хѡтеѣ 20. У примерима гѣтѡ 2, гѣѦ 4, гѣтѡ 12, гѣнѣ 16, 20, 21, 22, 23, гѣѡра 26×2, гѣтѡу 27 изнад надредног с написано је д тако да његова подница истовремено представља и титулу. Посебан коментар захтева Радојчићево читање послѣме 22/23, што је у нашем издању донето према снимку као послѣмо 22/23, иако је очигледно у питању грешка писара: очекивани облик био би пошлѣмо 22/23 (уп. у истом реду пошлѣ 23).

У тексту писма наведено је место (Будим), дан и месец (1. мај) настанка, али не и година. Н. Радојчић настанак писма смешта између 1. маја 1482. (султан Мехмед II који се помиње у писму умро је 3. маја 1482) и 1489. године (краљ Матија Корвин умро је пре 1. маја 1490. године) (Радојчић 1953–1954: 357), док К. Митровић сагледавајући писмо у контексту читаве преписке између деспота Вука Гргурѡвића и Бајазита II и Али-бега Михалоглуа претпоставља да је настало 1483. године, што смо и ми овде прихватили (Митровић 2006: 76–77).

Из текста сазнајемо да је Стефан Баторији примио и показао краљу Матији Корвину ранија Али-бегова писма послата по попу Јовану, поклицару деспота Вука Гргурѡвића. Батори одбија примедбе турске стране да је за пропаст мира мировних преговора 1478. године крива угарска страна јер није испунила обећање да ће порушити тврђаву Заслон (данашњи Шабац), већ истиче да су преговори пропали због захтева турске стране да се султановим трупама дозволи пролаз преко угарске земље и без краљевог одобрења. Батори такође обавештава Али-бега да Матија Корвин прихвата султанов захтев да се врате сви који су из султанове земље пребегли на угарску територију, али заузврат истиче и краљев захтев да султан пусти све људе који су из Угарске одведени у Турску. Уз истицање принципа добровољности приликом враћања људи на своје територије, Батори тражи и да султан ослободи краљевог поклицара и таоце пошаље у Смедерево, наком чега би краљ упутио свог поклицара како би поново склопили мир и утврдили пријатељство.

У тексту писма Стефан Батори интитулише се мађарским именом и титулом (мађ. *udvarbíró* ‘дворски судија’): батѡ иѡвѡ · и вѡвѡ виро · сѡтлѡсти краљевѡи · и воеѡа арѡѡлки 1, док је Али-бегово име прилагођено српском језику: али вѡгоу миѡѡвѡговикю 2. Од угарске властеле у писму се помиње и Петар Доци (мађ. *Dóczy Péter*): кѡ наипѡслѣ и долци петѡрь ходи к цѡреѡ сѡтлѡти 10/11, бивши београдски капетан, заповедник угарске флоте на Дунаву и Сави и јајачки бан, у српској епској традицији познатији као Петар Дојчин (уп. Пешић–Милошевић–Ђорђевић 1996: 70).

3.

Исправно запажање Н. Радојчића о томе да је писар Баторијевог писма познавао ресавски правопис неопходно је допунити конкретним примерима (Радољчић 1953–1954: 357).

Међу одликама ресавског правописа најдоследније је изражено обележавање групе [ja] помоћу графеме а: уп. $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}\text{l}\text{t}\text{v}\text{o}}$ 5, 14, 26, $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}л\text{c}т\text{v}\text{o}}$ 24, $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}\text{l}\text{t}\text{v}\text{o}}$ 17, 19, стоаџи 26 према само једном примеру са лигатуром у скраћеници $\text{и\text{a}}$ 27. Ресавски манир преовлађује и приликом обележавања групе [je]: e 7, 9, 10, 17, e 4, $\text{e\text{r}\text{e}}$ 12×2, 15, $\text{вое\text{b}\text{a}}$ 1, $\text{воев\text{o}д\text{t}\text{b}}$ 2, $\text{ни\text{e}д\text{n}\text{b}}$ 15, $\text{нар\text{r}\text{c}\text{u}\text{o}\text{e}\text{ш}}$ 15, $\text{нар\text{e}г\text{e}н\text{i}\text{e}м\text{b}}$ 16, $\text{п\text{o}к\text{o}л\text{o}н\text{i}\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 2, $\text{т\text{v}\text{o}\text{e}}$ 3, $\text{с\text{o}\text{e}}$ 10, $\text{в\text{b}\text{e}т\text{o}в\text{a}н\text{i}\text{e}}$ 10 према малобројнијим примера са лигатуром у овој позицији: ie 6, 8, 11, 14×2, 16, 17, $\text{р\text{a}з\text{b}\text{i}\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 7, 10, $\text{т\text{v}\text{o}\text{e}}$ 25, $\text{т\text{r}\text{e}в\text{o}у\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 25. С друге стране, лигатуре ia и ie доследно се употребљавају приликом обележавања сугласничких група [ља] и [ња]: $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{a}}$ 5, $\text{вол\text{i}\text{a}}$ 14, $\text{в\text{b}\text{e}к\text{i}\text{a}но}$ 7, односно [ље], [ње], [ће] и [ђе]: $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{i}}$ 1, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{i}}$ 4, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{a}}$ 4, 9, 12, 17, 19/20, 20, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{e}}$ 7, 8, 15, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}}$ 8, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{i}\text{e}}$ 12, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{o}}$ 12, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}м\text{b}}$ 14, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{o}у}$ 21, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{b}}$ 23, $\text{вол\text{i}\text{e}}$ 12, $\text{п\text{o}сл\text{e}м\text{o}}$ 22/23, $\text{п\text{o}ш\text{l}\text{i}\text{e}}$ 23; $\text{п\text{o}к\text{o}л\text{o}н\text{i}\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 2, $\text{н\text{i}\text{e}г\text{o}в\text{t}\text{b}м\text{b}}$ 6, $\text{н\text{i}\text{e}г\text{o}в\text{a}}$ 11, $\text{н\text{i}\text{e}м\text{b}}$ 11, $\text{ман\text{i}\text{e}}$ 14, $\text{с\text{a}\text{s}\text{i}\text{n}\text{e}г\text{a}}$ 14, $\text{н\text{i}\text{e}г\text{o}в\text{e}}$ 17; $\text{с\text{r}\text{e}г\text{e}н\text{b}}$ 13, $\text{п\text{o}\text{t}\text{r}\text{g}\text{e}н\text{b}}$ 13, $\text{нар\text{e}г\text{e}н\text{i}\text{e}м\text{b}}$ 16, $\text{нар\text{e}г\text{e}н\text{i}\text{e}н\text{i}\text{o}}$ 17; $\text{o}у\text{s}\text{x}\text{o}\text{к\text{i}\text{e}}$ 17, $\text{x}\text{o}\text{к\text{i}\text{e}}$ 18, 20, 21×2, 23, $\text{к\text{i}\text{e}}$ 18, 20, 22, 25. Ресавска норма преовлађује и приликом обележавања /и/ испред /j/: $\text{п\text{o}к\text{o}л\text{o}н\text{i}\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 2, $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}\text{l}\text{t}\text{v}\text{o}}$ 5, 14, 26, $\text{в\text{b}\text{e}т\text{o}в\text{a}н\text{i}\text{e}}$ 10, $\text{нар\text{e}г\text{e}н\text{i}\text{e}м\text{b}}$ 16, $\text{нар\text{e}г\text{e}н\text{i}\text{e}н\text{i}\text{o}}$ 17, $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}л\text{c}т\text{v}\text{o}}$ 24, али и $\text{р\text{a}з\text{b}\text{i}\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 7, 10, $\text{ни\text{e}д\text{n}\text{b}}$ 15, $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}\text{l}\text{t}\text{v}\text{o}}$ 17, 19, као и приликом употребе интерпункције: запете (забележено је 11 примера) и тачке на доњој линији реда.⁶

Са знатно мање доследности писар је употребљавао надредне акценатске знаке. Бројем примера преовлађује спиритус ленис, употребљен изнад вокалске графеме, најчешће у иницијалној позицији: $\text{и\text{c}\text{v}\text{a}}$ 1, $\text{в\text{d}\text{v}\text{a}}$ 1, $\text{o}\text{u}\text{z}\text{m}\text{o}\text{j}\text{n}\text{o}\text{i}$ 1, $\text{o}\text{u}\text{t}\text{k}\text{m}\text{i}\text{l}\text{i}$ 6, $\text{o}\text{u}\text{z}\text{e}\text{t}$ 6, $\text{в\text{b}\text{e}к\text{i}\text{a}но}$ 7, $\text{o}\text{u}\text{z}\text{n}\text{a}\text{m}\text{o}$ 9, $\text{в\text{b}\text{e}т\text{o}в\text{a}н\text{i}\text{e}}$ 10, $\text{в\text{b}\text{a}}$ 10, $\text{o}\text{u}\text{z}\text{r}\text{o}$ 10, $\text{e\text{r}\text{e}}$ 12, wcb 14, $\text{i}\text{m}\text{a}\text{n}$ 15, wni 16, wce 17, $\text{o}\text{u}\text{c}\text{x}\text{o}\text{к\text{i}\text{e}}$ 17, $\text{w}\text{n}\text{o}\text{i}$ 18, $\text{i}\text{s}\text{p}\text{l}\text{n}\text{i}\text{t}\text{i}$ 18, $\text{i}\text{s}\text{t}\text{i}\text{n}\text{o}$ 18/19, ixb 19, $\text{w}\text{p}\text{e}\text{t}\text{b}$ 19, $\text{d}\text{a}\text{k}\text{o}$ 20, 21, 22, $\text{w}\text{r}\text{s}\text{a}$ 20, is 20, $\text{o}\text{u}\text{c}\text{i}\text{n}\text{i}\text{t}\text{i}$ 23, $\text{o}\text{u}\text{c}\text{i}\text{n}\text{i}$ 24, $\text{i}\text{z}\text{n}\text{o}\text{v}\text{a}$ 24, $\text{o}\text{u}\text{c}\text{i}\text{n}\text{i}\text{t}\text{i}$ 25, $\text{в\text{b}\text{a}}$ 26, ређе у медијалној и финалној: $\text{во\text{e}в\text{o}д\text{t}\text{b}}$ 2, $\text{i}\text{w}\text{a}\text{n}\text{b}$ 3, $\text{п\text{o}к\text{o}и\text{n}\text{o}г\text{a}}$ 5, $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}\text{l}\text{t}\text{v}\text{o}}$ 5, 17, 19, $\text{п\text{o}к\text{o}и\text{n}\text{i}}$ 11, $\text{ни\text{e}д\text{n}\text{b}}$ 15, $\text{п\text{o}\text{i}\text{t}\text{i}}$ 22, $\text{п\text{r}и\text{a}т\text{e}л\text{c}т\text{v}\text{o}}$ 24, $\text{сто\text{a}\text{д}\text{t}\text{i}}$ 26; $\text{т\text{v}\text{o}\text{e}}$ 3, $\text{к\text{o}\text{i}}$ 19, 20, 21, 26. Нешто већим бројем потврда забележена је само још обична варија, најчешће у финалној позицији, у примерима у којима бисмо пре очекивали спиритус ленис: $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{i}}$ и 1, $\text{м\text{i}}$ 3, $\text{к\text{r}\text{a}л\text{i}\text{e}в\text{o}\text{i}}$ 4, $\text{с\text{o}\text{н}\text{e}\text{i}}$ 6, e 7, $\text{т\text{o}\text{i}}$ 7, 13, 15, 19, 21, 22, $\text{з\text{a}\text{т\text{o}\text{i}}$ 9, 25, $\text{р\text{a}з\text{b}\text{i}\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 10, ie 14×2, 16, 17, $\text{д\text{o}б\text{r}\text{o}}$ 14, $\text{м\text{o}\text{i}}$ 15, $\text{т\text{i}}$ 15, $\text{о\text{n}\text{o}\text{m}\text{d}\text{i}}$ 17, $\text{т\text{a}\text{k}\text{o}\text{i}}$ 18, $\text{к\text{i}\text{e}}$ 20, $\text{т\text{v}\text{o}\text{i}}$ 20, 22, $\text{к\text{o}\text{i}}$ 22, $\text{т\text{v}\text{o}\text{e}}$ 25, $\text{т\text{r}\text{e}в\text{o}у\text{e}н\text{i}\text{e}}$ 25, а само у двама примерима у медијалној позицији: $\text{д\text{o}\text{i}\text{t}\text{i}}$ 21, $\text{т\text{a}\text{i}}$ 25. Малобројним примерима потврђени су двострука варија и оксија: $\text{м\text{i}}$ 3, 9, $\text{т\text{o}}$ 8, $\text{т\text{o}\text{i}}$ 9, 12, $\text{т\text{i}}$ 24; $\text{з\text{g}\text{o}\text{c}\text{п}\text{o}\text{d}\text{n}\text{i}\text{b}}$ 14, $\text{x}\text{o}\text{k}\text{i}\text{e}$ 21. Наведени примери указују на то да је писар Баторијевог писма познавао акценатске знаке, али их није употребљавао доследно и систематично, тако да се на основу њих не може ништа поуздано рећи о прозодијским одликама језика писма.

Графема z у писму долази само у једном примеру: $\text{в\text{z}\text{s}\text{k}\text{e}}$ 1, док се графема y не употребљава, што је и очекивано с обзиром на световни карактер писма.⁷ С друге стране,

⁶ Прецизан однос примера тачке на средини реда и доњој линији није могуће утврдити због недовољно квалитетне фотографије писма.

⁷ О недоследној употреби одлика ресавског правописа у световним писма из времена Српске деспотовине в. Пољомац 2016: 430.

упркос световном карактеру писма, изненађује доследно писање графеме ѿ у предлогу и префиксу у духу ресавског правописа: ѿ 6, 15, ѿтоѿ 14, ѿписало 3, ѿпиши 25, ѿведени 20.⁸

Од осталих правописних одлика посебно истицање заслужује и један пример употребе графеме ю у функцији обележавања /y/ иза графеме ч: нарѣчюешь 15. Ова појава карактеристична је за српскословенску писменост (уп. Ивић–Јерковић 2008: 432), па не изненађује што се у повељама и писмима Српске деспотовине јавља најчешће у манастирским даровницима (уп. Поломац 2016: 79).

Наведене правописне одлике оповргавају тврдњу П. Ђорђевића да је правопис Баторијевог писма углавном исти као у Корвиновом писму Бајазиту II (Ђорђевић 1991: 171). Преовлађујућом употребом ресавског правописа Баторијево писмо не само да се знатно разликује од Корвиновог писма Бајазиту II већ се издваја у читавом кругу сродних писама насталих на тлу Угарске крајем XV и током прве половине XVI века: Корвиново писмо фра Александру из 1465. године одликује мешавина западне (босанско-хумске) и источне (рашке) традиције (уп. Поломац 2018а: 41–43), Запољина српска писма из 1537. године одликује мешавина рашке и ресавске традиције (уп. Поломац 2020: 61–63), док су у писмима деспота Вука Гргуревића одлике ресавског правописа веома слабо изражене (уп. Поломац 2021: 136–138). Правопис Баторијевог писма ближи је правопису писама султаније Маре (уп. Ивић 1973: 340–341), као и правопису световних повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића (уп. Поломац 2016: 429–430). Наведене правописне одлике, посебно доследна употреба графеме ѿ, као и употреба ю у функцији обележавања /y/ иза графеме ч, потврђују мишљење Н. Радојчића да је писар знао „понешто тадашњи књижевни језик” (Радојчић 1953–1954: 359), што може представљати додатни аргумент у прилог тези да је то могао бити поп Јован, покликсар деспота Вука Гргуревића.

4.

За разлику од писама деспота Вука Гргуревића у којима се графема ѿ најчешће употребљава у карактеристичној лигатури са графемом р (уп. Поломац 2021: 138), у Баторијевоу писму ѿ се налази на етимолошком месту у нешто већем броју примера: воєвоѿъ 2 (дат. јд.), прѿма 3, скрозѿ 3, 12, вѿше 3, 11, свѿтлѿти 4, свѿтлѿтъ 4, доврѿ 4, врѿмена 4, прѿ 7, свѿтлѿ 9, 19, 21, сѿсѿѿ 9, наипослѿ 10, не хотѿ 12, брѿме 15, прѿшли 19. О екавизму писма недвосмислено сведоче примери употребе ѿ на неетимолошком месту: вѿгоу 2, миѿѿбѿговику 2, ш ѿеговѿмъ цѿтвомъ 6 (инстр. јд.), као и примери писања графеме ѿ на месту очекиваног ѿ: прѿ цѿрѿве покликсарѿ 7 (инстр. јд.), ѿбекано 7, разоумесмо 9, не 9, 13 (3. л. јд. през.), ѿбетованѿ 10, к цѿрѿве свѿтлѿти 11 (дат. јд.), вѿше 12/13, 13, прѿ 13, срегченѿ 13, сѿ ѿнѿ нарѿгченѿемъ 16 (инстр. јд.), с ѿеговѿ ѿѿ 17 (инстр. јд.), не хотѿъ 20, тревоучѿ 25, месеца 27. Из наведене грађе посебно се издвајају примери дат. јд. ж. р. именичке промене: воєвоѿъ 2, к цѿрѿве свѿтлѿти 11, као и примери инстр. јд. придевских заменица и придева са наставком некадашње непалаталне промене: сѿсѿѿ 9, сѿ ѿнѿ нарѿгченѿемъ 16, ш ѿеговѿмъ цѿтвомъ 6, с ѿеговѿ ѿѿ 17, прѿ цѿрѿве покликсарѿ 7, али з господинѿ нашѿ краљѿемъ 14. Обе категорије примера, забележене и

⁸ У световним повељама и писмима из времена Српске деспотовине у овој функцији преовлађује w са надредним d (уп. Поломац 2016: 72–75). На исти закључак упућује и грађа из српских писама Портине канцеларије (уп. Лутовац Казновац 2019: 56–57).

у писмима деспота Вука Гргуревића (уп. Поломац 2021: 139–140), као и у пословноправној писмености од краја XIV и током XV века,⁹ сведоче о процесу формирања косовско-ре-савског дијалекта током XV века (уп. само Ивић 1994: 223, Ивић 2009: 65). Дијалекатски значај имају и примери екавизма у одричном облику 3. л. јд. презента (*неје* > *не* 9, 13, такође потврђени у пословноправној писмености од краја XIV и током XV века,¹⁰ а данас карактеристични за говоре призренско-тимочке дијалекатске зоне (уп. само Белић 1999: 403, Павловић 1939: 192–193, Стевановић 1950: 49, Богдановић 1979: 124, Богдановић 1987: 252, Реметић 1996: 507–508).

О присуству вокала /a/ пореклом од некадашњег полугласника обавештавају нас примери *wаи* 10, *таи* 13, 25 (акуз. јд. м. р.), *кѧ* 10, 11, 23, *тѧ* 11, *сѧшнѧга* 14, као и један пример са танким јером на месту етимолошког /a/: *вѧське* 1. На основу наведених примера може се закључити како се вокал /a/ налази и у примерима са танким јером на месту некадашњег изговорног полугласника: *ѡѧти* 1, *оѡтъкмѧи* 6, *сѡсѡвѧ* 9, *петѡрѧ* 10/11, *тѡи* 24, *корѡстѡнѧ* 26. Посебно стоје примери *несѡврѡшено* 8, *сѡврѡши* 10, у којима би писање танког јера у префиксу могло представљати и одлику српскословенског језика. Вероватно се српскословенским утицајем може објаснити и чување вокалног /л/ у примеру *испљнѧти* 18, као и /л/ на крају слога у примерима *вѡше* *искѧ* 11, *не* *вѧиљ* 16, *не* *хотѡљ* 20. Други примери у којима бисмо очекивали промену вокалног /л/ у /у/ и промену /л/ на крају слога у /о/ нису забележени у писму.

Остале фонетске и фонолошке одлике забележене у Баторијевом писму нису релевантне за дијалекатску диференцијацију српског језика у XV веку, али нас зато ближе упућују на однос српског и српскословенског језика у њему. Као и у писмима султаније Маре и деспота Вука Гргуревића (уп. Ивић 1973: 339–340, Поломац 2021: 141), и у Баторијевом писму у духу српског језика редовно налазимо у- пореклом од некадашњег *вѡ-*: *оѡзможнѡи* 1, *оѡзѡтѡ* 6, *оѡ* 7, 13, 23×2, 27, *оѡзнѧмо* 9, *оѡѡинѧ* 14, *оѡсѡхѡкѡ* 17, *оѡѡинѧте* 23, *оѡѡинѧ* 24, *оѡѡинѧти* 25, затим редовно /р/ на месту некадашњег /ж/ у примерима *ѡре* 12, 13, 15, *ниѡѧ* 13, док се српским примерима за метатезу *вс-* у *св-* супротставља један српскословенски пример: *вѧське* 1 према *сѡсѡвѧ* 9, *сѡе* 10, 13. Српскословенским утицајем вероватно треба објаснити примере *дѡити* 21, *поити* 22, на супрот примеру *наги* 25 (3. л. јд. императива) у коме је извршено ново јотовање.

Помена су вредне и појава покретног вокала у примеру *вѡѡѧ* 14, затим фонетизам *дѡрѡѧѧѧ* 1 према румунском језику (уп. рум. *Ardeal*, мађ. *Erdély*), као и асимилација консонаната у примерима *з* *госпѡдинѡ* 14, *ис* *крѧлѧѧѧ* *вѡрсѧ* 21 и *ш* *нѧговѡвѧмѧ* *ѡѡѡѡѡѡ* 6.

⁹ Примери су забележени и у повељама и писмима кнеза Лазара и Вука Бранковића (уп. Стиловић 2008: 464–466, Поломац 2017: 67), повељама и писмима деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића (уп. Поломац 2016: 167–168), писмима султаније Маре (Ивић 1973: 338–339), у Рударском законнику деспота Стефана Лазаревића (уп. Јовић 1968–1969: 417–418, 425–427), као и у писмима турских султана Дубровнику (уп. Лутовац Казновац 2019: 360).

¹⁰ Примери су забележени у повељама и писмима кнеза Лазара и Вука Бранковића (уп. Стиловић 2008: 460, Поломац 2017: 66) и повељама и писмима Српске деспотовине (уп. Поломац 2016: 167).

5.

У категорији именица – поред већ поменутог примера *воєводѣ* 2 (дат. јд.) – неопходно је указати на (а) примере наставка -у у лок. јд. именица м. и с. р.: *по пої ѿвѣнѣ* 3, *оу прѣвѣ говорѣ* 13, *оу гїтѣвоу* 27, *на ѣдимѣ* 27, (б) примере инстр. јд. именица м. р. некадашње палаталне промене са наставцима -ом и -ем: *поклисарѣ* 7, *црѣмѣ* 8, 22, *вицѣ* 17 (инстр. јд.), као и (в) старије облик акуз. мн. некадашње -ї промене: *люди* 19, 20, 23. Примери из све три категорије потврђени су и у писмима деспота Вука Гргуревића (уп. Поломац 2021: 141). Скраћено писање именице (са надредним словом и титлом) у примеру *прѣм наши љи* 3 онемогућава сигурно закључивање о евентуалном мешању ген. и лок. множине у писму.¹¹

Изузев горенаведених примера инстр. јд. заменица и придева са наставком некадашње непалаталне промене и примера за метатезу у заменичком корену *вс-*, Баторијево писмо нам не даје превише материјала за значајније опсервације у категорији деklinације заменица и придева. Као и у писмима деспота Вука Гргуревића (уп. Поломац 2021: 142) и овде се очекивано бележе примери множинских падежа личне заменице 1. и 2. лица: *васѣ* 6 (ген.), *на* 15, 25, *намѣ* 19, 25, *на* 21, *вамѣ* 22 (дат.), *нами* 18, 25 (инстр.), затим примери употребе заменичких (и прилошких) партикула: *с онеи* 6 (ген. јд.), *томоуи* 12, *ономѣи* 17, *тои* 7, 9, 12, 13×2, 15, 19, 21, 22 (али и *то* 8), *вваи* 10, *таи* 13, *тъи* 24, *внои* 18, *такои* 7, 8, 18, 23, *ницѣ* 13, као и примери употребе придева неодређеног вида: *да те чинио истинна и становита* 16 и *и бѣ те дрѣжи оу гїтѣвоу зѣрава и весела* 26/27. Посебно истицање заслужују двојаки облици дат. јд. придева *кралевен* 1 и *кралевон* 4, као и дат. јд. *любимомѣ* 2 употребљен у уводној формули у духу српскословенског језика.

У релативно кратком тексту Баторијевог писма употребљен је велики број глаголских облика. Као и у писмима деспота Вука Гргуревића (уп. Поломац 2021: 142) најфреквентнији су облици презента, а долазе искључиво у духу српског језика: *чинио* 16 (1. л. јд.), *знашѣ* 10, 15, 16, *нарѣчюешѣ* 15, *пишешѣ* 18 (2. л. јд.), *зна* 3, *развиѣ* 7, 10, *сѣврѣши* 10, *ходи* 11×2, *боудѣ* 13, *не* 9, 13, *је* 14, *е* 17, *оучѣокиѣ* 17, *хокиѣ* 18, 20, 21×2, 23, *хоте* 21, 22, *пошлѣ* 23, *оучини* 24, *потврѣди* 24, *дрѣжи* 26, *вї* 26 (3. л. јд.), *вратимо* 19, *знамо* 25 (1. л. мн.), *пишете* 4, *правите* 7, *говорите* 8, *оучините* 23 (2. л. мн.). Поред већ поменутог облика 3. л. јд. *не* 9, 13, посебно истицање заслужује облик 1. л. са старијим наставком -у: *чинио* 16, као и облик 3. л. јд. *пошлѣ* 23 са променом по V Белићевој врсти.

Од претериталних времена у писму су потврђени аорист: *разавра* 4, *раскинѣ* 8/9, *раскиде* 13, *не хтѣ* 12 (3. л. јд.), *примисмо* 3, *казасѣ* 3, *разоумесмо* 9, *оузнѣмо* 9 (1. л. мн.), перфекат: *је виль* 16, *е била* 9, *је било* 11, *е било* 4, *је записало* и *наредило* 17/18 (3. л. јд.), *смо писали* 3, *смо прїимї* 15/16 (1. л. мн.), *соу прѣшли* 19, *доходили* и *оутѣкмили* 6 (3. л. мн.) и плусквамперфекат: *вѣше ѿписало* 3 (3. л. јд. с. р.), *вѣше искѣ* 11 (3. л. јд. м. р.). Посебно истицање заслужују двојаки облици 1. л. мн. аориста са наставцима -смо и -хмо,¹² као и облици перфекта без помоћног глагола: *поклисари нашега силнога и стѣлога краља · к цароу на портѣ доходили · и оутѣкмили ш неговѣмѣ црѣвоѣмѣ* 5/6. Поред облика 2. л. јд. императива: *знаи* 13, *не имаи* 15, *нареди* 22, *ѿпи-*

¹¹ Примери мешања ген. и лок. мн. потврђени су у повељама и писмима Српске деспотовине (уп. Поломац 2016: 215) и писмима Портине српске канцеларије (уп. Лутовац Казновац 2019: 179–180).

¹² Двојаки облици 1. л. мн. аориста забележени су и у писмима турског султана Мехмеда II Дубровнику (уп. Лутовац Казновац 2019: 249), као и у писму Мехмед-паше Соколовића Андрашу Баторију из 1551. године (уп. Поломац 2018b: 648). Облици 1. л. мн. аориста на -мо (< -хмо) карактеристични су за савремене косовско-ресавске и призренско-јужноморавске говоре (уп. Ивић 2009: 168).

ши 25, у једном примеру долази и 3. л. јд.: затои наги твоѣ брѣтво волю црѣвѣ 25. Потврђени облици потенцијала и футура I не дају повода за посебне опсервације: би не хотељ 20 (3. л. јд. м. р.), би било 21 (3. л. јд. с. р.); кѣ пристати 22, кѣ дрѣжати и испљнити 18, кѣ поуцити 20, кѣ оучинити 25 (3. л. јд.).

Висока фреквенција употребе партиципских конструкција условљена је предметом и садржајем писма.¹³ Поред примера рефлексивног пасива: да се развнѣ 6/7, и да се зато мѣ раскинѣ · 8/9, що се је прѣво записало и наредило 17/18, да се оучини изнова мѣ и прѣтѣлство · и да се потврђи 24, потребно је указати и на фреквентне примере партиципског пасива: а) пасив презента: що је с онеи стране оузетѣ ѿ васѣ б, кои соу лѣти мегю црѣмѣ и кралѣѣ записани 8, да је то с кралѣве стране несѣврѣшено 8, да не затои мѣ раскиноуѣ 9, како є за ѿвани оузрѣ мѣ раскинѣ 10, како је наоучено ѿтоуѣ 14, кои соу ис кралѣва врсѣ ѿведеени 20, б) пасив плусквамперфекта: да є тои било с кралѣве стране ѿвекѣно прѣ црѣвѣ поклисѣрѣ · и оу клетовне листе записано 7, єре тои не беше говорено оу прѣво говорѣ · що пре беше срегченѣ мѣ и потѣргченѣ 12/13.

6.

Поред већ поменутог хунгаризма *udvarbíró* ‘дворски судија’, од лексичких посебности писма потребно је указати још и на хунгаризам *ország* (мађ. *ország* ‘држава, земља’ – RJA 9: 175, в. и *русак* – ЛССВ 1999: 634–635), као и на најстарију потврду за лексему *талство* (уп. *талаштво* и *талство* – RJA 18: 38, 45).

7.

На основу изнетих језичких особина може се оповргнути тврдња П. Ђорђића да се језик Баторијевог писма углавном слаже са језиком Корвиновог писма Бајазиту II из 1487. године (Ђорђић 1991: 171). И површним поређењем двају писама могу се уочити бројне језичке разлике, међу којима је свакако најзначајније присуство великог броја икавизама у Корвиновом писму. Детаљнијом филолошком анализом требало би се усмерити на откривање ближих језичких веза између Корвиновог писма Бајазиту II и његовог писма фра Александру Дубровчанину из 1465. године.¹⁴ С друге стране, истраживање је потврдило нашу почетну хипотезу да је језик Баторијевог писма близак језику писама деспота Вука Гргуревеића. Српски језик Баторијевог писма и писама деспота Вука Гргуревеића изграђени су на основици југоисточног српског дијалекта XV века из кога су се развили савремени косовско-ресавски и призренско-јужноморавски говори. Најважнија одлика овога дијалекта у Баторијевом писму јесте екавизам у низу карактеристичних категорија: у дат. јд. именичке промене женског рода, у облицима заменица и придева некадашње непалаталне промене, као и у одричном облику 3. л. јд. презента *нѣ < неје*. Језик Баторијевог писма и

¹³ Употреба партиципских конструкција у српском средњовековном пословноправном стилу представља једно од средстава за постизање деперсоналности (обезличености) исказа (уп. Поломац 2016: 386–389).

¹⁴ На основу икавско-јекавске замене *јата*, као и на основу места настанка писма, претпоставили смо да се у основи језика писма краља Матије Корвина фра Александру Дубровчанину (2. XI 1465) могао налазити дијалекат из кога су се касније развили посавски, славонски и икавски и јекавски говори слива реке Босне (уп. Поломац 2018: 44).

језик писама деспота Вука Гргуревића показују како је померање политичких активности преосталог српског племства на територију Угарске након пада Српске деспотовине омогућило да језик њене пословноправне писмености настави живот у новом окружењу и у новој (дипломатској) функцији. На продужење традиције ове писмености у Угарској XV и XVI века свакако су утицали и људи попут попа Јована, поклисара деспота Вука Гргуревића, коме се можда може приписати заслуга за нешто виши удео српскословенских одлика у Баторијевом писму (нпр. чување вокалног /л/ или /л/ на крају слога, одсуство новог јотовања у глаголима доити и поити) у односу на писма деспота Вука Гргуревића.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1999 = Белић Александар: *Изабрана дела Александра Белића*. Т. 9. *Дијалекти источне и јужне Србије*. Београд, 1999.
- Богдановић 1979 = Богдановић Недељко: *Говори Бучума и Белог Потока*. *Српски дијалектолошки зборник* 25 (1979): 1–178.
- Богдановић 1987 = Богдановић Недељко: *Говор Алексиначког Поморавља*. *Српски дијалектолошки зборник* 33 (1987): 7–302.
- Веселиновић 2009 = Веселиновић Андрија: *Три повеље из XV века за манастире Тисмена и Водица*. *Стари српски архив* 8 (2009): 183–203.
- Ђорђевић 1991 = Ђорђевић Петар: *Историја српске ћирилице*. Београд, 1991.
- Зиројевић 1971 = Зиројевић Олга: *Смедеревски санџакбег Али-бег Михалоглу*. *Зборник Матице српске за историју* 3 (1971): 9–27.
- Ивић 1973 = Ивић Павле: *О језику писама султаније Маре*. *Јужнословенски филолог* 30 (1973): 337–345.
- Ивић 1994 = Ивић Павле: *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој*. Сремски Карловци – Нови Сад, 1994.
- Ивић 2009 = Ивић Павле: *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад, 2009.
- Ивић–Јерковић 2008 = Ивић Павле, Јерковић Вера: *Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века*. У књ.: *Целокупна дела Павла Ивића*. Књ. 6. *Студије из српске средњовековне писмености*. Сремски Карловци – Нови Сад, 2008. 361–588.
- Јовић 1968–1969 = Јовић Душан: *О језику „Закона о рудницима” деспота Стефана Лазаревића*. *Јужнословенски филолог* 27 (1968–1969): 365–455.
- ЛССВ 1999 = Ћирковић Сима, Михаљчић Раде (прир.): *Лексикон српског средњег века*. Београд, 1999.
- Лутовац Казновац 2019 = Лутовац Казновац Тамара: *Језик писама турских султана Дубровнику*. Докторска дисертација у рукопису. Крагујевац, 2019.
- Митровић 2006 = Митровић Катарина: *Пет писама деспота Вука Гргуревића*. *Браничевски гласник* 3–4 (2006): 63–83.
- Павловић 1939 = Павловић Миљковић: *Говор Сретечке Жупе*. *Српски дијалектолошки зборник* 8 (1939): 1–352.
- Пешић–Милошевић–Ђорђевић 1996 = Пешић Радмила, Милошевић–Ђорђевић Нада: *Народна књижевност*. Београд, 1996.
- Поломац 2016 = Поломац Владимир: *Језик повеља и писама Српске деспотовине*. Крагујевац, 2016.

- ПОЛОМАЦ 2017 = ПОЛОМАЦ Владимир: О правопису и језику повеља и писама Вука Бранковића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 60 (2017): 59–70.
- ПОЛОМАЦ 2018а = ПОЛОМАЦ Владимир: Писмо краља Матије Корвина фра Александру Дубровчанину: текст и филолошки коментар. *Philologica* 77 (2018): 37–47.
- ПОЛОМАЦ 2018b = ПОЛОМАЦ Владимир: Српски као дипломатски језик југоисточне Европе XVI века (на примеру писма Мехмед-паше Соколовића Андрашу Баторију). У књ.: Петковић Ј., ПОЛОМАЦ В. (ур.) *Српски језик: статус, систем, употреба*. Крагујевац, 2018. 639–652.
- ПОЛОМАЦ 2020 = ПОЛОМАЦ Владимир: Два српска писма угарског краља Јована Запоље из XVI века: текст и филолошки коментар. *Археографски прилози* 42 (2020): 51–73.
- ПОЛОМАЦ 2021 = ПОЛОМАЦ Владимир: О правопису и језику писама деспота Вука Гргуровића. *Славистика* 2021/1: 134–147.
- РАДОЧИЋ 1953–1954 = РАДОЧИЋ Никола: Пет писама с краја XV века. *Јужнословенски филолог* 20 (1953–1954): 343–367.
- РЕМЕТИЋ 1996 = РЕМЕТИЋ Слободан: Српски признански говор I. Гласови и облици. *Српски дијалектолошки зборник* 42 (1996): 319–614.
- СТЕВАНОВИЋ 1950 = СТЕВАНОВИЋ Михаило: Ђаковачки говор. *Српски дијалектолошки зборник* 11 (1950): 1–152.
- СТИЈОВИЋ 2008 = СТИЈОВИЋ Рада: Неке особине народног језика у повељама кнеза Лазара и деспота Стефана. *Јужнословенски филолог* 64 (2008): 457–472.
- СТОЈАНОВИЋ 1934 = СТОЈАНОВИЋ Љубомир: *Старе српске повеље и писма*. Књ. 2. Београд, 1934.
- HORVÁTH–NEUMANN 2012 = HORVÁTH Richárd, NEUMANN Tibor: *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1493)*. Budapest, 2012.
- ISAILOVIĆ–KRSTIĆ 2015 = ISAILOVIĆ Neven, KRSTIĆ Aleksandar: Serbian Language and Cyrillic Script as a Means of Diplomatic Literacy in South Eastern Europe in 15th and 16th Centuries. In: *Literacy Experiences Concerning Medieval and Early Modern Transylvania*. Cluj-Napoca, 2015. 185–195.
- MIKLOSICH 1858 = MIKLOSICH Fr. *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Vienna, 1858.
- RJA = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. T. 1–23. Zagreb, 1880–1976.

VLADIMIR R. POLOMAC

Department of Serbian Language, Faculty of Philology and Arts,
University of Kragujevac, Serbia

Serbian as a Diplomatic Language at the Hungarian Court of the 15th Century (Exemplified by Stephen Báthory's Letter to Mihaloğlu Ali Bey)

From the philological perspective, the paper examines the letter of Stephen V Báthory (Ecsedi Bátori István in Hungarian), a court judge and Transylvanian duke from the time of the Hungarian King Matthias Corvinus, sent from Buda on 1 May 1483 to the Turkish military commander and Smederevo Sandžak-beg Mihaloğlu Ali Bey. Báthory's letter represents one of the rare testimonies of the use of the Serbian language and Cyrillic script in the diplomatic correspondence that Hungarian kings and their magnates exchanged with Turkish sultans and their officials during the 15th and 16th centuries.

The letter belongs to a wider unreserved diplomatic correspondence in the Serbian language in which disputes between Hungary and Turkey were being resolved after the collapse of the peace negotiations in 1478. In addition to the new edition of Báthory's letter in the original script, the paper likewise explores its most important orthographic and linguistic features, yet always in the context of the use of Serbian as a diplomatic language in Hungarian court correspondence with Turkish sultans and military officials as well as in the broader context of Serbian office relations on the Hungarian court with the business and legal literacy of the Serbian Despotate.

The paper demonstrates how Báthory's letter differs significantly in its orthographic and linguistic features from the letter of King Matthias Corvinus addressed to Sultan Bayezid II in 1487, with which it has been connected in previous research. With the predominant use of the Resavian orthography, Báthory's letter differs from other letters created on Hungarian soil during the second half of the 15th and the first half of the 16th century, and approaches the orthography of the letters of Mara Branković and secular letters of Despots Lazar and Stefan Branković from the second half of the 15th century.

On the other hand, the research confirmed the initial hypothesis that the language of Báthory's letter was close to the language of the Despot Vuk Grgurević's letters sent between 1482 and 1483 to Sultan Bayezid II and Mihalöglü Ali Bey. In both sets of letters, the Serbian language based on the southeastern Serbian dialect of the 15th century was used, which led to the development of the modern Kosovo-Resavian and Prizren-South Moravian dialects. The language of Báthory's letter and the language of Despot Vuk Grgurević's letters show how the shift of political activities of the remaining Serbian nobility to the territory of Hungary after the fall of the Serbian Despotate enabled the language of its business and legal literacy to continue living in a new environment and a new (diplomatic) function.

Keywords: Stephen V Báthory, Mihalöglü Ali Bey, King Matthias Corvinus, Serbian, diplomatic language, Cyrillic, Hungary, 15th century

